

ZEYTİNDAĞI

Falih Rifkî Atay

İÇİNDEKİLER

Önsöz

1915-1918

BAZI HATIRALAR

Kukla

Lider

Bir Tanışma

Savaş

ZEYTİDAĞI

Mısır Sıtması

Karargâh

Bizim İmparatorluk

Arapsaçı

Üç Ayak

Bir Suvare

Şeyh Esad

Muhammed'in Mezarı

Hacı

İsa'nın Mezarı

Musa Oğulları

Portreler

Yanlış Kapı

Çadır

Altın ve Odun

Bir Suvare

Visrua

Kanun

Konak ve Konuklarımız

Çadır Devleti

Krösnah

Altı Nişan
Çatlak
Allaha İsmarladık
Son

ÇÖL DESTANI

ATEŞ VE GÜNEŞ

Birinci Defter
Bozgun
İkinci Defter
İstanbul

ÖNSÖZ

Büyük Harp'in son aylarında "Ateş ve Güneş"i yazmıştım. Cemal Paşa Şam'dan İstanbul'a gelmiş, artık yalnız Bahriye Nazırı idi. Kendisini gördüm ve yayınlanmasını uygun bulup bulmadığını anlamak istedim.

"Ateş ve Güneş" çöl ordusunun kahramanlık ve ıstırap hikâyelerinden ibaretti. Nazırım bir gün sonra müsveddeleri geri verdi.

- Bastırmasanız iyi olur, dedi.

"Ateş ve Güneş" de birkaç subay ve neferden başka hiç kimsenin ismi yoktu. Eski Dördüncü Ordu Kumandanı'nın dört yıl yanında çalışan bir yazardan beklediği belki, bu değildi. O kitabımda kendini aramıştı.

Büyük Harp'te Suriye idaresi için hiçbir satır yazı yazmamıştım, çünkü yalnız beğendiğim şeylerden bahsetmek lazımdı.

Mütarekede ise, yalnız beğenmediğim şeyleri yazabileceğim için, Suriye hatıralarını yine bir yana bıraktım.

Bugün her ikisini de söylemek mümkün olduğundan, "Zeytindağı'nı bastırıyorum.

Biz, şimdi kırkına yaklaşanlar, Osmanlı İmparatorluğu'nun son gençleriyiz. 1914'te üç, beş, yedi yaşında bulunan çocuklar, bugün, yeni Türkiye'nin gençleri olmuşlardır ve hatıralarında imparatorluktan hiçbir iz kalmamıştı, işte onlara, saltanatın, Suriye'de, Filistin ve Hicaz'daki son yıllarını anlatmak istiyorum.

Bizden Belgrad'ı aldıkları zaman, düşman delegeleri Niş kasabasını da istemişlerdi. Osmanlı delegesi ayağa kalkarak:

- Ne hacet, dedi, İstanbul'u da size verelim.

Babalarımız için Niş, İstanbul'a o kadar yakındı.

Biz eğer Vardar'ı, Trablus'u, Girit'i ve Medine'yi bırakırsak, Türk milleti yaşayamaz sanıyorduk.

Çocuklarımızın Avrupası Marmara ve Meriç'te bitiyor.

Batış ve kurtuluş gibi, bir milletin tarihinde ikisi tek yüzyıl içine pek az defa sığmış olan ve yalnız biri milli tarihin bir büyük faslı olan iki hadiseyi dört, beş yıl içinde görüp geçirmiş, en büyük acıyı ve en büyük

milli sevinci tatmış olanların hikâyeleri okunmaya değer.

*

Zeytindağı'nı kumandanıma karşı saygısızlık eseri diye gösterenler olmuştur. Onlar, bir kumandanın yanında dört yıl çalışan bir subay tarafından, böyle bir hareketi kimbilir nasıl muhakeme etmişlerdir?

Zeytindağı için sonradan bir tenkid yazan Hüseyin Cahit, diyor ki: "Bu eseri Cemal Paşa aleyhinde telakki edenler Falih Rıfkı'yı seciyesizlikle itham ediyorlardı. O vakit bundan hayret ve teessür duymuştum. Şimdi bir kere daha görüyorum ki, okuduğunu anlamak ne zormuş ve bu zorluğu bilebilen insanlar ne kadar azmış. Falih Rıfkı, Cemal Paşa'yı suni, cansız uydurma bir kalıp gibi medih ve tasvir etmiyor. Onu zaafı ve meziyetleri ile gerçekten bir insan gibi karşımızda canlandırıyor. Herhalde bu canlanış, eski Dördüncü Ordu Kumandanı için çok şerefli dir."

Hür bir fikir eğitimi görmeyenlerle anlaşmak imkânı var mıdır? Onlar da gerçeğin yüzde yüz yergi ile yüzde yüz övgünün belki de tam ortasında olduğunu bilmez değillerdir. Fakat eski zamanların kulluk ahlakına esirdirler. Yeme, yahut övme, iyilik yahut kötülük gördüğünüze göre bu ikisini yapmakta, onların ahlakına göre haklısınız. Tarihte gerçeğin ne lüzumu var?..

Osmanlı tarihi, bu sebeple, bir yalan âlemi olmuştur. Yalan, Şark'ta ayıp değildir.

Zeytindağı'nda tarihin hakkını tarihe, Cemal Paşa'nın hakkını Cemal Paşa'ya verdim. Eserimde Cemal Paşa'nın, sırası geldikçe büyüyüp parladığı görülür. Zaten doğrusunu isterseniz, Meşrutiyet şahsiyetlerinde eser yazılmak değeri görenlerden değilim. Fakat, Meşrutiyetin kendisini anlatmak lazımdır. Zeytindağı'nı bu maksatla yazdım. Cemal Paşa'dan çok bahsedişim, başka türlü yazmaya imkân olmamaktadır.

*

Bu kitapta sözü geçen şahsiyet ve hadiselerle yetki bakımından

temasımın ne olduğunu şimdiden söylemeliyim. Bazılarına niçin uzaktan dokunduğumu, bazılarına ise niçin daha derin karşıladığımı bilerseniz: 1912 yılında Sadaret kaleminde kâtip, "Tanin" gazetesinde Cumartesi Konuşmaları yazan bir muharrirdim. İlk Trakya seyahatimi, gazeteci olarak yaptım. Yine aynı yıl Dahiliye Nezareti'nde Talât Paşa'nın Hususi Kalem memuru oldum, ikinci Trakya ve Bükreş seyahatlerimi hem bu sıfatla, hem de gazeteci olarak yaptım. Büyük Harp'in ilk yıllarında Dördüncü Ordu Karargâhı İkinci Şubesi'nde idim. İhtiyat zabiti isem de, bütün siyasi ve idari işlere bakan bu şubenin şefiydim. Harbin son yılında da Bahriye Nezareti Hususi Kalem Müdür Muavini oldum.

Falih Rıfki Atay

1915-1918

Cemal Paşa'nın ismini, herkesin adı gibi söyleyerek ve işterek İstanbul'dan çıkmıştım. Adana'da ses temposu hafifledi ve isim ikileşti: Büyük Cemal Paşa, Küçük Cemal Paşa.

Küçüğü tümen kumandanı idi.

Haleb'i geçtikten sonra "Paşa"nın (P)'si düştü. (B) oldu, ve:

- Ahmet Bey, der gibi serbestçe ağızdan düşüveren "- Cemal Paşa" kelimesi bir çeşit imtiyaz, insanın ona yakınlığını gösteren, insanı esrarlaştıran bir şey oldu.

Dördüncü Ordu Karargâhı'na gidiş, hele Şam'dan sonra, artık bir mabede çıkılıyor gibi, baş döndürür: Bir terör havası vardır. Ses daha pestir ve Cemal ismi, Tevrat'tan, İncil'den alınma, mukaddes bir ada benzer.

Sirkeci'deki ve Harbiye Mektebi'nin havuz başındaki, biraz gururlu ise de, yine sade ve sevimli olan Cemal Paşa'nın içime alıştırdığım hayali sönerek, onun yerine, artık yeniden tanıyacağım, çizgileri kırışık, başka bir adam geldi.

Karargâh Kudüs'te, Zeytindağı'nın tepesindeki Alman misafirhanesinde idi. Şehre vardığım zaman iki gümüş çeyrekten başka param yoktu. Hemen karargâha yerleşmezsem, ne geri dönebilir, ne de otele kalabilirdim.

Arabacıya:

- Cemal Paşa'nın karargâhına! emrini verdim. Arabacı gözünü açtı:

- Ne Cemal Başa!

Zeytindağı'nı göstererek anlattım. Adamcağız:

- Tafaddal! derken, atlarının bile tutum değiştirdiğini sanıyordum.

Tertemiz, ezici ve büyük bir Alman, yapısı! Herkes, subay veya nefer, ayağının ucuna basıyor ve ara sıra, geniş koridordan, yatak odalarına ve sofraya bakan sivesterler geçiyor.

Yaverin yanına çıktım. Odasında sarıklı sarıksız, kırkından yetmişine kadar, eşraf kılıklı epey bir kalabalık vardı. Yaver, subay namzedi esvabıma bakarak:

- Kimsiniz, ne istiyorsunuz? diye sordu.

- Kumandan Paşa Hazretlerinin, Başkumandanlıktan istediği Falih

Rıfki'yım.

İçeri girdi: "Buyurunuz!" dedi.

Ne olacaktım, nereye gidecektim, Cemal Paşa'yı nasıl bulacaktım, anlaşılmaz bir sıkıntı içindeydim.

Büyük bir oda: Solda Şeria Nehri ve Lût Gölü, sağda Kudüs şehri, önde Moskofiye denilen Rus yapı ve bahçeleri vardı. Cemal Paşa, Şeria'ya bakan pencere ile Moskofiye'ye bakan pencerenin üçgeni arasında, arkası bize dönük, kâğıt imzalamakla meşgul. Yalnız sakallı sert profilinin bir parçasını görebiliyoruz. Benden başka, koltuğu defterli üç subay daha var. Bir aralık başını çevirdi, gözü benim üstümden sıyrılarak ikinci subaya gitti, ekşi bir sesle:

- Yaver Beye söyleyiniz; Nablus eşrafını çağırın dedi.

Kalabalığın kapıdan girişi garip bir haldti. Hayat ve ölüm kararını bir kelime ile verebilir bir adamın kapısı eşliğinde, her biri bir müddet duruyor ve içerideki odada başladığı duasını bitirip yüzünü sıvadıktan sonra giriyordu. Duasını henüz bitirmiyen, kendini arkasından iten arkadaşına dayatıyordu.

Yirmi kişi kadar, Kudüs şehri tarafındaki pencerelerin önüne sıralandılar. Kumandan dönüp bakmadı bile... îmza defterlerinin her yaprağı üstünde duruyor, çiziyor, yazıyor, ara sıra ağzından:

- Bu nedir?

- Böyle cevap istemem.

- Bunu Erkânı Harbiye Reisi'ne götürünüz! gibi kısa sual ve emirler dökülüyordu.

Zaman geçtikçe Nablus'luların yüzlerinin daha sarardığını seziyordum. Cemal Paşa'nın her yeni sesi çıktıkça, hepsinin sarığından, sakalından ve cübbesinden bir sarsıntı geçiyordu.

Poz bilmem ne kadar sürdü? Kumandan defteri kapadı, koltuğunun iki yanından tutarak Nablus safına doğru döndü. Bir buyrultu üslubu ile söze başladı:

- Devlet-i metbuanıza karşı irtikâp etmiş olduğunuz cinayetlerin ne kadar vahim olduğunu biliyor musunuz?

Kimi ellerini, kimi boynunu oynatarak, safın arasından:

- Estağfirullah...

- Estaizübillah, gibi birtakım kelimeler duyuldu. Kumandan bir

bakışta bu mırıltıyı keserek:

- Susunuz diye bağırdı ve devam etti:

- Bu cinayetlerin cezasının ne olduğunu bilir misiniz? Nablusluların rengi, asılmış adamların rengine döndü, dudakları kısıldı.

- İdamdır, idam dedi; fakat Devlet-i Aliyye-i Osmaniye'nin ulüv-ü merhametine dua ediniz. Şimdilik sizleri ve ailelerinizi Anadolu'ya nefyetmekle iktifa ediyorum.

Hepsi, secdeye kapanır gibi olarak, ellerini kaldırıp duaya, hamde ve şükre başladılar. Köklerinden sökülmeğe karanna karşı, Nablus eşrafının minnet ve şükranlarına sınır yoktu.

- Gidebilirsiniz! dedi.

Üstüste yığılarak, hayata çıkar gibi, dışarı uğradılar. Rol bitmişti. Cemal Paşa subayları savarak, eski gülüşü, muhafız ve nazır gülüşü ile bana döndü:

- Ne yaparsın, dedi, burada böyle söküyor? Sonra İstanbul haberleri sordu.

Kasımpaşa- 1918

Talat Paşa ile birlikte Berlin'den İstanbul'a dönen Ayan azasından Abdurrahman Paşa, Perapalas Oteli'nin alt kat salonunda bana şu fikrayı anlatmıştı:

- Talat Paşa, sofya istasyonunda trenden indi; Bulgar nazırlarıyla görüştü. Tekrar vagona girdiği zaman, derin derin içini çekerek:

"- Keşke bugün ölmüş bulunsaydım..." dedi.

Sadrazamın Sofya İstasyonu'nda aldığı haber, Bulgar bozgunu idi.

Harp kabinesi çekilmek üzeredir. Bahriye'deki kâğıtlarımı topluyorum. Bütün gençler gibi, askerlikten sonra ne yapacağımı ben de bilmiyorum.

Karargâha yirmi yaşında gitmiştim; şimdi yirmi dört yaşındayım. Ümit, hayal, ve iyimserlikten yoğrulan bu altın çağ, bir dede başı kadar yıpranmış, çileden geçmiş ve ağırlaşmış, onu omuzlarımın üstünde güç tutuyordum.

Kulaktan kulağa bir fısıltı: "- Bahriye'ye Rauf Bey geliyor!"

Dostu, yabancı, Bahriyelilerin birçoğunda onu karşılamak ve ona iyi görünmek hazırlığı var. Ben Heybeliada Çarkçı Mektebi'nin Türkçe